

Faşizm ve Bonapartizm

AUGUST THALHEIMER'İN FAŞİZM TEORİSİNİN ELEŞTİRİSİ

Çeviren ÜMİT KIVANÇ

Bonapartizmin marksist analizi ile burjuva toplumunun faşistleştirilmesinin bir teorisini ortaya çıkarma yolundaki denemeler içinde, August Thalheimer'inki, en soyut ayrılmış ve en önce tarihsel olarak kanıtlanmış olması nedeniyle hemen bir eleştiriye hak kazanıyor.¹ Thalheimer, Weimar Cumhuriyeti'nin faşist bir diktatörlüğe dönüşmesini genellikle tutarlı ve geniş görüşlü bir biçimde açıklarken, Bonapartizmin yorumlanmasından çıkan ve bin dokuz yüz yirmilerdeki faşist sistemlerin doğuşu ve yapılarıyla kanıtlandığını kabul ettiği teorik bir modeli esas almış.²

I

«Şahsiyetliler kabinesi» —Hermann Müller* hükümeti kuruluşundan hemen sonra böyle adlandırılıyordu— önceki Reich hükümetlerine oranla parlamenter güçlerden bağlarını daha fazla koparmasıyla, burjuva parlamenter demokrasisinin yıkılışı yolunda bir adım anlamına geliyordu.³ Bu hükümetin politikasının gerekleri ve sonuçları, özellikle sosyo-ekonomik egemen zümrelerin istemlerinin siyasal kararlara dönüştürülmesinin gittikçe artması, «faşist demagoji için en elverişli zemini» yarattı, diyor Thalheimer 1929 Ekim'inde. Altı ay önce de şöyle demişti: «Diktatör daha ortada yok. Ama koşullar sağlandı —ve şimdi de adım adım gelişecektir bu koşullar—, böylece de aranan figür, herhangi bir zaman ve herhangi bir yerde bulunacak... Alelade bir kişi bile bu işi görür.»⁴ Birkaç ay sonra, daha NSDAP (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi) küçük, radikal bir mezhep karakterindeyken, Thalheimer ve arkadaşları, 12 Mayıs 1929 Saksonya Diyet Meclisi seçimlerinde bu partinin milletvekili sayısının ikiden beşe çıkmasından sonra, «alelade kişi»nin nasyonal sosyalistlerden çıkacağından hemen hemen emin oldular. NSDAP'nin bu, aslında küçük, ama göreceli olarak oldukça anlamlı zaferinin «çok büyük belirtici anlamı» oldu.⁵ Thalheimer, 1930 Nisan'ında, büyük işçi partilerince önceleri salt «yeni burjuva bloku» olarak nitelenen Brüning hükümetinin, «parlamenter sisteme karşı oluşturulmuş», «Reich başkanının parlamentoya üstünlüğünün kurulması» ve nesnel olarak «faşizme geçiş programı»nın uygulanması anlamına gelen, «parlamento üstü bir hükümet» olduğunu söylüyordu.⁶ Bunun için, Thalheimer'in, 18 Temmuz 1930'da parlamentonun kapatılmasını «başkanın diktatörlüğünün* yeni gelişmesi» yani «faşist diktatörlüğe gidiş yolunda ileri bir adım daha» diye yorumlamasına şaşmamak gerekir.⁷ Onun, 14 Eylül 1930 parlamento seçimleri için

* H. Müller 30 Mart 1930'da istifa eden koalisyon hükümetinin Sosyal Demokrat Başkanı.

* Yazı boyunca kullanılacak olan bu «başkanın diktatörlüğü» kavramı, A. Thalheimer'in faşizmle Bonapartizmi hemen hemen aynı süreçler içine koyan modelinin önemli bir ögesidir. Thalheimer 1930'larda kurulan Brüning, Von Papen, K. von Schleicher ve Hitler hükümetlerinin tümünün Parlamentodan ziyade Cüm-

önceden yaptığı ve gerçek sonuçla uyuşan tahminine göre, bir sonraki adım da «parlamentoya süslenmiş bir yarı dikta» olacaktı.⁸ Zamanın gözlemcilerinin 1931 yılı boyunca NSDAP'nde gördüklerine inandıkları bölünme belirtilerini, Thalheimer ve arkadaşları, yalnızca hayali düşüncenin bir ürünü olarak niteliyorlar.⁹ 1932 ilkbaharında, Hindenburg'un yeniden seçilişine eşlik eden «kötünün iyisi» teorisi, Thalheimer'e göre «serüvenci, gülünç, suç sayılabilecek bir saçmalık»tı.¹⁰ Ona göre, Prusya hükümet darbesi* «faşist hükümet darbesinin»¹¹ «birinci perdesi» idi. Bu önlenmeseydi, «faşist gruplar, insanlık tarihinin şimdiye değin yazdığı en karanlık tepkinin bile karşısında sönmük kalacağı, barbarlık devletini kuracaklardı»¹². Başka hiç bir çağdaş analiz, 30 Ocak 1933'ten önce Almanya'nın siyasal-toplumsal durumunun gelişimini bu denli tam ve doğru tahmin edememiş, yorumlayamamıştı.

II

Thalheimer'in vargıları, doğruluğunu, herşeyden önce, Marx'ın Bonapartizm analizinde ortaya attığı üç kategorinin alınmasına borçludur.¹³ Bunlardan ilki, devletin görünürde, fakat aynı zamanda gerçekte de varolan yaptırım gücünün*, toplumsal sınıf ve tabakalar karşısında bağımsızlaştırılması kavramıdır. İkincisi, sosyal cumhuriyetin diktatörlüğe dönüşme sürecinin basamaklar biçiminde yürümesi ilkesidir. Üçüncü kategori ise, genel hakimiyet fonksiyonuna dayanan sistemlerin yapı değişikliklerinin burjuva toplumunun sınıfları arasındaki güç oranlarının değişmesinden ileri geldiği görüşüdür.¹⁴ «Yaptırım gücünün bağımsız iktidarı»ndan Marx, devletin toplumdan kopması ilkesinden hareketle, önce bunun siyasal iktidarın burjuva biçimleri için tipik bir olay olduğu sonucunu çıkardı: Devlet mekanizması burada, toplumsal yeniden-üretim alanından kopmuş olarak, burjuva toplumunun yalnız bir kesiminin istekleri doğrultusunda işliyordu, bu arada kendini, diğer sosyal grupların istek alanlarına karşı bağımsızlaştırmıştı. Gittikçe artarak, her «ortak istek... derhal toplumdan kopartılıyor, daha yüksek, genel bir istek olarak ona tekrar sunuluyor, toplumun bireylerinin kişisel eylem gücünden ayrılıp devletin eylem gücünde cisimleştiriliyordu.» Toplumsal yeniden-üretim alanında birlik sağlama ilişkisi, devlet, hakim sınıfın aracı olma durumunda olduğuna göre her zaman korundu, böylece de aslında varolan devlet gücünün bağımsızlaştırılması, görünürdeymiş gibi gözüktü.¹⁵ Bonapartist hükümet darbesine —Thalheimer'e göre de faşist hükümet darbesine— giden süreçte, bu bağımsızlaştırmanın derecesi giderek artmakta ve «iktidarın ele geçirilmesi» ile zirveye ulaşmakta. Yaptırım gücü, sonradan burjuvazinin bir kısım doğal özel isteklerine karşı çıkabilmek amacıyla, bu sınıfın belirli genel isteklerine karşı kapalı bir mekanizmada, siyasal konularda da tam özerk olabilmek için, «Aralık Grubu» ve faşist parti üyeleriyle birlikte, burjuvazinin parlamentoda kendisini temsil eden siyasal güçlerine karşı kendine özgü bir oyun sahneledi. Faşist devletin bazı taktikleri, «Bonapartist diktatörlükle, farkedilmemesi olanaksız —Thalheimer'in İtalyan Faşizmi analizinde böyle denmiş— biçimde benzeşiyor: Büyük burjuvazi ve büyük toprak sahiplerinin sosyal ege-

hürbaşkanının yetkilerini kullanma temelinden hareket etmesini tanımlıyor bununla. Sayılan bu hükümetler giderek artan oranlarda Cümhurbaşkanlığı kararnameleleriyle ülkeyi yönetme alışkanlığını sürdürdüler. Böylece de Weimar Anayasasının hassas terazisini pratikte laçkalaştıran bir rolü yerine getirdiler.

* Prusya hükümet darbesi: Almanya'da federal bir hükümet yapısı vardı o zamanlar (şimdiki gibi). Dolayısıyla her eyaletin de ayrıca bir hükümeti. Prusya hükümeti de sosyalistlerin elindeydi. Bütün Almanya'yı saran büyük karışıklıklar, siyasal cinayetler 1932'de almış yürümüştü. Prusya eyaletine bağlı Hamburgun işçi mahallesinde Nazilerin polis himayesinde yaptıkları bir yürüyüşte olaylar çıkmıştı. 20'ye yakın ölü, yüzlerce yaralı vardı. O sırada Reich Başbakanı (merkezi hükümet başkanı) Von Papen, Nazilere yatkın büyük toprak sahipleri partisinin adamıydı. Altona olayı üzerine Prusya eyaleti sosyalist hükümetini komünistleri tutmakla suçlayarak dağıttı. Weimar Anayasasının açık ihlâliydı bu. Eyaletin Sosyalist bakanları direneceklerini ilan etmelerine rağmen bölgenin askerî komutanlığına gönderilen küçük bir askerî kuvvetle dağıtıldılar. Von Papen kendini Prusya başbakanı olarak ilan etti.

* Yaptırım (icra) gücü: Burjuva devlet teorisinde yürütme organında toplandığı varsayılan erk. Diğer devlet güçleri yargı ve yasamadır. Burada zor ya da kuvvet kullanma ögesi ağır basan bir anlam da veriliyor.

menliği demek olan faşist devletin iktidarı altında, sonunda burjuvazinin kendisi de dahil olmak üzere bütün kitlelerin siyasal boyunduruk altına alınması için yaptırım gücünün ele geçirilmesi... Hükümet mekanizmasında da aynı taktikleri görüyoruz. Faşist parti, Louis Bonapart'ın «Aralık Grubu'nun bir örneği.» İki dikta biçimi arasındaki farklar da, faşist dış politikanın «başından beri emperyalist» karakteri ile «faşist iktidarın örgütsel temel ve araçlarının», III. Napolyon'unkilere oranla daha eksiksiz ve kusursuz olması.¹⁶ Burjuva demokratik devletlerin faşist devlete dönüşme sürecinde burjuvazinin iktidarının özelde sürmesi, fakat genel anlamdaki burjuva iktidarının indirgenmesi ve «devlet darbesi» anında faşistlerin iktidarı tarafından dağıtılması, bu sürecin basamaklı oluşu ilkesiyle bağıntılıdır. Başta, türlü burjuva tabakalarının aynı zamanda sosyal egemenliğinin olduğu, küçü ve büyük burjuvazinin temsil edildiği burjuva parlamenter demokratik devleti ayaktadır. Sosyal çatışmaların ve ekonomik krizlerin toplumsal gidişi burjuvazinin isteklerine zat yöne ittiği ölçüde, bu sınıfın siyasal iktidar biçimi yavaş yavaş işlevini yitiriyor ve burjuva politikacılarının, sınıflarının isteklerine ve yaptırım gücüne karşı aciz duruma düştükleri,* dönüşüm sürecinin ikinci evresi geliyor. Toplumsal düzenin —aşında burjuva parlamenter sistemin de— korunması isteğiyle, sosyo-ekonomik belirleyici güçler, ekonomik ve sosyal alanda örgütlenmemiş, dağınmış bir toplum bir kontrol mercii olarak, yaptırım gücünün arttırılmasına sarılıyorlar. Ama burjuva hukuk devletinde baskı araçlarının sınırlı oluşu* nedeniyle, sosyal yapının sürmesinden, parlamentonun zayıflamasından, en önemlisi de, yaptırımın giderek artan ağırlığından başka bir şey elde edemiyorlar. Marx'ın anlattığı parlamenter olmayan, parlamento dışı, anti-parlamenter bakanlıklar silsilesi, Thalheimer'e göre, burjuva demokrasilerinin faşistleştirilmesinde, örneğin Alman Başbakanlık Kabinesinin değişik etaplarında ifadesini bulmakta. Şöyle yazıyor: «Burjuva parlamenter rejimin aşındırılması adım adım olur. Burjuvazinin kendisi de burada baş ajandır... Onun (burjuvazinin) amacı, sosyal açıdan kurtulmak, siyasal alanda da kendisine karşı zor kullanacak koşulları hazırlamaktadır. Darbenin kahramanı da bu zoru kullanacak olan kişidir. Bu organizasyon ve kahraman da, ona gereksinme olduğu her zaman muhakkak hazırdir.»¹⁷ Thalheimer'e göre bu gereksinme, nesnel toplumsal durumun burjuva iktidar sanatını aksatmasına bağlı —örneğin Fransa'da 2 Aralık 1851'e değin süren, burjuva siyasal rejiminin kendini yenilemesi süreci. Faşistleştirilmenin son aşaması ise, burjuvazi kendi «sosyal varlığını kurtarmak için kendi siyasal varlığını feda ettiği zaman»* ortaya çıkıyor.¹⁸ «Açık diktatörlüğün kurulması ise yalnız bir sıçrama ile, bir darbe ile gerçekleşiyor. Bu darbeye burjuvazi, pasif eleman olarak kalıyor.»¹⁹ Burjuva hukuk devleti kurumlarının yıkılması ve faşist devlet örgütü yoluyla dağıtılması, sınıf ve tabakaların güç dengelerinin değişmesinin ifadesidir. Böylece de faşist devlet örgütü anlaşılıyor. Diktatörlüğün kurulmasının toplumsal koşulu, Thalheimer'in teorisine göre, burjuva parlamenter hukuk devleti tarafından örtülmüş sınıfların anlık ve olabilecek siyasal güçlerinin oranlarındaki* bir değişikliklerdir. Bu değişiklik onların sosyo-ekonomik durumlarının iniş çıkışları sonucudur. Bu iniş çıkışı da, özel-

* Buraya kadar klasik burjuva partilerinin artık yetersiz hale geldikleri bir durum anlatılıyor.

* Burjuvazinin belli bir dönemde geliştirdiği devlet anlayışıyla sınırlı olan baskı fonksiyonu ve araçlarının, girilen yeni dönemde yetersiz kaldığı anlatılmak isteniyor.

* Thalheimer'in faşizm üzerine teorisinin özü bu modeldedir.

* Thalheimer'in kullandığı bu «sınıf güçlerinin oranı» ve bu oranın değişmesi kavramları hayli soyut.

likle faşistleştirme sürecinin başında, proleteryanın devrimci bir atılımının yenilgisi, sonrasında, proleterya çoğunluğuyla aşağı orta tabakalar arasındaki ittifakın çözülmesi, işçi sınıfının sürmekte olan güçsüzlüğü, proleterleşen orta tabakaların işçi düşmanlığını da içeren bir radikalleştirmeye tabi tutulmaları yahut büyük burjuvazinin istediğini yapacak etkinlikte olmaması gibi koşullar hazırlayabilir. Sınıfların güç oranlarındaki değişikliklerden doğan durumun yarattığı koşullarda, toplumsal gidişi, bireysel ve ortak bir siyasal iktidar ile devrime gebe bir sosyo-ekonomik duruma yönlendirmek, diktatörlük için gereken koşulları hazırlayacaktır. Marx, 30 Mayıs 1871'de, Bonapartizmi «işçi sınıfını» henüz ulusu yönetme yeteneğine sahip olmadığı ve burjuvazinin bu yeteneği yitirmiş olduğu bir dönemde olabilecek tek yönetim biçimi» olarak yorumlamıştı. Bonapartizm, burjuvazinin iktidarının «en rezil ve katî biçimiydi».²⁰ Thalheimer, faşizmin doğuşunu Bonapartizmin oluşumuna benzeterek ele alıyor ve faşist iktidar sistemini tanımlarken de aynı biçimde davranıyor. Marx, burjuva toplumunda Bonapartist siyasal iktidarı «katî» (nihai)* olarak nitelerken, bunu ne zaman olarak son anlamında, ne de burjuva toplumunun belirli bir gelişim derecesine tekabül edecek biçimde düşündü. Bonapartizme «katî» devlet biçimi denirken, onun daha çok «savunma, yerleşme, proleterya devrimine karşı yeniden sağlama döneminde burjuvazinin başvurduğu bir iktidar biçimi» olduğu söylenmek istendi. Bu biçimde —«ama çok yakın bir biçim»— başka bir devlet tipi de «faşist devlet biçimi» dir. «Bonapartizm, burjuva toplumu proleterya diktatörlüğünün ölümcül tehdidi altında, mezarının kenarına gelmişken, açık kapitalist diktatörlüğün sahneye çıktığı, burjuvazi iktidarının 'katî' biçimidir. Aynı şey faşizmin varlığında da söz konusudur.»²¹ Bu vargı, faşist diktatörlüğün, her ileri burjuva toplumunun, gelişiminin zorunlu bir ürünü olduğu, onun zaman açısından son biçimi olduğu,* yahut ekonomik gelişimin derecesine işlevsel olarak bağıntılı bir siyasal iktidar biçimi olduğu tezlerini reddetmektedir. Ayrıca Thalheimer'in teorisini de bazı marksist dogmacıların yanlış teorilerinden kesin olarak ayırıyor. Çağın koşullarına uyabilmesi için gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra Bonapartizm modelinin yirminci yüzyılın kapitalist toplumlarına uygulanması, ayrıca faşist diktatörlüğün yıkılmasını zorunlu olarak proleterya diktatörlüğünün takip edeceği varsayımını yasaklıyor.* Bununla birlikte faşizmin bu gerekçelerine göre başka herşey tarihî tesadüfün bir ürünü olarak kalıyor: Faşist, Bonapartist veya «burjuvazinin açık diktatörlüğünün başka biçimleri... sınıfların belirli bir toplam oranına bağlıdır ve bu oran sağlandığı sürece periyodik biçimde yinelenenler —tabii bu veya şu biçimdeki kapitalist diktatörlük yıkılarak yerini işçi sınıfının sürekli iktidarına bırakmadığı ve en azından sözü geçen ülke için bu devre son bulmadığı sürece.»²²

III

Eğer bu teorik modelin eleştirisinde keyfi davranılmak istenmiyorsa, parlamenter demokrasilerin faşistleştirilmesi yolundaki somut süreçlerde bunun kanıtı aranmalıdır. 1918'den sonraki Alman iç politikasının Thalheimer tarafından yapılan siyasal-teorik yorumunun

* «Katî» sözcüğünün Marx'ın formülasyonundaki anlamı üzerine yazıda yapılan açıklamalara şunu da ilâve etmek gerekir, o belirli tarihten anda, bir sınıf tarafından uygulanması mümkün olabilen en üst bir iktidar kullanımı.

* Faşizmi burjuvazinin en üst ve en son iktidar biçimi olarak ilan eden ve kuşkusuz yanlış ve yanlışlığı, tarihte, açık olarak görünen yanlışlıklara çatılıyor.

* Bizde de bazı keskin devrimciler (!), faşizmin iyi bir gelişme olduğunu, çünkü bu dönemde burjuvazinin baskısını bir iyice görerek daha da devrimci kesilecek emekçi yığınların devrim yapma noktasına geleceğini söylemişlerdi. Bu sakat mantık, mazoizmi eğitim diye kabullenilir. Bütün bu yanlış kurgunun, yanlışlığı doğuran temel öğesi faşizmi, yalnızca baskı-siddet sayan ve bununla ölçen önyargıdır.

yüzeysel bir gösterilişi örnek olabilir. Thalheimer'in 1923/24'teki analizlerine göre Almanya'nın faşist hükümet darbesine giden sürecinin çıkış noktası, Kasım devriminin* sonuçlarıydı. Bu sonuçlar, devrimin gerçek sahiplerinin, büyük sanayi şehirlerinin proleterya ve «küçük burjuvazinin en aktif kesimleri»nin amaçlarının gerisinde kalmışlardı.²³ Burjuva tabakalarının da istediği, soylu-askerî iktidar mekanizmasının uzaklaştırılması, bir (Hukuk Devleti) kurulmasını getirmede —böyle anlatılıyor—, çünkü küçük burjuva ve proleter kitleler, ideolojik olarak, çoğunluğun benimsemiş olduğu sosyal demokrasinin hayal dünyasına bağlıydılar ve parlamenter demokratik cumhuriyet içinde toplumun evrimsel bir dönüşüm yapabileceğine inanıyorlardı. Böylece, işçiler ve küçük burjuvalar arasında, devrimden* sonraki iç çatışmalarda aktif devrimci azınlıkların üstüne çıkan bir ittifak oluştu.* Ama devrimci proleteryanın yenilgisinden sonra, bu koalisyonun, gerçekten belirleyici toplumsal güçler bulunmasına dayanan toplumsal etkisi azaldı: kendi içinde heterojen, siyasal bir pasifliğe kaydı ve dağıldı: sosyo-ekonomik egemen büyük burjuvazinin, özellikle devalüasyonun manipülasyonu yoluyla, devrimin ekonomik ve sosyal alandaki sonuçlarını adım adım ortadan kaldırmasıyla hızlanan bir gelişim. Thalheimer'e göre, Erzberger ve Rathenau cinayetlerinden* sonraki olaylar «küçük burjuva demokrasisinin tek başına kendini savunmada bile ne kadar aciz kaldığını» kanıtıyor. «... Onun (küçük burjuvazinin) kesilen başlar için, yalnızca aciz gözyaşları ve boş tehditleri vardı. Onları huzur ve asayiş için fedakarca ve hristiyanca kurban etti. Ve kurbanlar sonuncular olmayacak; demokrasinin kellesi düştükten sonra, onu dışarı taşıyacak olanlar kapının önüne geldiler zaten:»²⁴ elbette onun katilleri olarak değil de mezar kazıcıları olarak; diye tanımlıyor Thalheimer. O, daha «orta sınıflar nasyonal sosyalizmin izinde» konusunun faşizmin bilimsel tartışmalarının temeli olmasından çok önce, devrimin sosyal ve siyasal sonuçlarının hayal kırıklığına uğrattığı orta tabakaları, özellikle küçük burjuvaziyi, böyle tanımlıyordu. Thalheimer'in, büyük burjuvazinin direkt siyasal egemenliği olarak tanımladığı şey, küçük burjuva demokratik koalisyonunun 1923'te yıkılmasından sonra oluyor. Büyük burjuvazi tıpkı Dawes istikrazlarının* ekonomik gelişim vaatmesi gibi, parlamentodaki siyasal temsilcileri aracılığıyla ülkeyi yönetiyor. Yine de Thalheimer'e göre, küçük burjuva tabakaların büyük burjuvaziyle işçi hareketi arasında kendilerine bağımsız siyasal bir güç olarak bir yer sağlama çabalarında büyük burjuvaziye dayanma olanakları da yok. Çünkü egemen sınıf onları da maddi baskı altında tutuyor. «Alman faşizmi, küçük burjuvazi ve ona bağlı aydın çevrelerin demokratik-sosyalist yol suya düştükten sonra kendi küçük burjuva yöntemleri ile yeni bir kurtuluş yolu aramalarıdır.» diyor 1923'te.²⁵ Küçük burjuva kurtuluş yolu, kendi programıyla çelişen toplumsal durumunun ilân edilmesiyle oluyor. Faşist hareketle bu tabakalar, değişmeyen, uzlaşmaz toplumsal yapının siyasal örgütlenmesinin yerleşmesini amaçlıyorlardı. Bu örgüt, bütün sosyal tabakalara, aynılarına olmasa bile «eş güçtekilere» bir şeyler sağlayacaktı. Bu faşist Aralık Kumpanyası'nın çekirdeğini de savaşın ve ekonomik çöküşün ürünleri, «bütün sınıflardan sınıfsız-

* Kasım Devrimi: 1918 Kasım'ında Almanya'nın I. Dünya Savaşında teslim olmasının ertesinde mevcut imparatorluğun feshedildiği ve yerine Cumhuriyetin ilân edildiği olay.

* Kasım 1918'de Cumhuriyetin ilânı.

* A. Thalheimer, Spartakistlerin Kasım 1919'da başarısızlıkla sonuçlanan ayaklanmasının gerekçesini böyle yorumluyor.

* M. Erzberger: İlimli katolik politikacı ve W. Rathenau: Dışişleri Bakanı. İlki Versailles Andlaşmasını imzaladığı için, ikincisi —ki yahudidir— Andlaşmanın bazı maddelerinin uygulanmasına çalıştığı için fanatik Alman milliyetçileri tarafından öldürüldüler.

* Dawes İstikrazı: ABD tarafından Almanya'nın kalkınma çabalarına ve imarına yardım etmek, ayrıca bu ülkenin savaş tazminatlarını ödemesi için açılan kredi.

laşmışlar» oluşuyordu. Bunların sosyal-psikolojik karakterleri burada, doğru olarak ortaya konmuş.

Thalheimer'in 1928'le 1933 arasındaki çalışmalarında bu yorum kesinleştirilmiş, ama bu arada 1923/24'teki toplumsal durum bir ölçüde dogmatik olarak 1928'deki durumla aynı gösterilmiş. Bu yıllardaki durumun tutarsızlığı, Thalheimer'i sözünü ettiğimiz sonuca götürmüş. Parlamenter güçlerden daha bağımsız bir kabine olarak, Hermann Müller hükümeti, parlamenter yönetim sisteminin yıkılması yolunda bir ilk adım olmalı. Hükümetin parlamentodan göreceli bağımsızlığı, zorunlu olarak, onu parlamento-dışı, toplumsal etkisi fazla güçlere daha çok bağlanmaya götürdü. Bu bağımlılık kendisini kısmen yaptırım gücü tarafından sağlanan, ama daha önce de direkt işleyen, büyük burjuva güçlerin ve örgütlerin ekonomi ve sosyal politika üzerine etkilerinde açıkça gösteriyor. Thalheimer, en önemli etki olarak, Alman büyük yatırımlarının rekabete dayanıklılığının sağlanması için işçilerin yaşam koşullarına müdahale edilmesini gösteriyor. Bu bağımlılık ayrıca, geniş halk tabakalarının bu tedbirlerden doğan hoşnutsuzluğunun belirli bir hükümete değil parlamenter sisteme yönelmesine de neden oluyor.²⁶ Bu, üç biçimde görünüyor: burjuva partilerine bağlı kitlelerin radikalleştirilmesi ve bu partilerin otoriter politikaya gittikçe artan eğilimleri, devrimci sonuçlarda gözü olmayan, sosyal demokrat seçmen kitlelerinde parlamentarizme karşı bir güvensizlik ve sonucusu, Thalheimer'in 1929 başından beri kesinlikle belirttiği, faşist hareketin büyümesi. Dünya ekonomik bunalımının gelişiyi büyük burjuvaziyle işçi sınıfı arasındaki çelişki keskinleşti ve devlet yaptırımının parlamentoya karşı bağımsızlığı da arttırdı. Birinci Brüning hükümetinin oluşulmasını* Thalheimer, 1930 Nisan'ında, bir «sistem değiştirilmesi» nin başlangıcı olarak alıyor. «Bu başlangıç kendi içinde çelişen belirtiler taşıyor. Biçim hâlâ parlamentarist, ama öz parlamentarist değil. Bu iç çelişki çözümlenmeli...»²⁷ Thalheimer'e göre, Reich hükümetinin bütün ekonomik ve sosyal-politik tedbirleri, ekonomik krizin yüklerini, ekonomik açıdan ayrıcalıklı tabakaların —bunların da ve özellikle bunların— sırtına yüklediği sürece, yalnızca geniş kitleler üzerinde baskıyı şiddetlendirecekler ve böylece gittikçe daha fazla yasa dışında dolaşan bir devlet kurulması istemini sağlayacaklar, parlamentonun gücünün azaltılmasına ve yaptırımının güçlenmesine yol açacaklardı. Böylece, Thalheimer'in 1930 Eylül seçimlerinden önce, bu yılın 18 Temmuz'unda parlamentonun dağıtılmasından hemen sonra başkanlık diktatörlüğünün bir «yeni etabı»ndan söz etmesini normal karşılamamız gerekir. Bu etap «Weimar Anayasasının imhası idi. Sosyal demokrasinin sözleriyle işçi sınıfına iktidara ve sosyalizme giden mutlu yolu açacağı ileri sürülen ve çok övülen bu anayasa, delik deşik edilmiş, yerde duruyor... Ama başkan diktatörlüğünün yeni bir gelişmesi artık aynı anda faşist diktatörlüğe giden bir adım anlamına da geliyor.»²⁸ Thalheimer, burjuva partilerinin anayasal düzenin korunması yolundaki rollerini olabileceği kadar az görmesine rağmen, açıkça bu gelişimin zorunluluğuna inanmıyor. Burjuva partilerinin, yaptırımın iktidar yetkilerinin güçlendirilmesini önerirken, aynı zamanda parlamentonun da korunmasını istemeleri, bu önerilerini «salt yumuşak istekler» durumuna sokuyordu. Çünkü yap-

* İstifa eden H. Müller yerine Katolik Merkez Partisi (muhafazakâr) parlamento lideri H. Brüning hükümeti kurdu. Brüning, almak istediği mali tedbirleri Reichtag onaylamayınca Cumhurbaşkanı kararnameleleri ile ülkeyi yönetmeyi denemek istemişti. 29 Mayıs 1932'de istifa etti.

tırımın güçlenmesi, zorunlu olarak, tüm parlamentarist fraksiyonların zayıflatılması ve sonunda tüm genel demokratik hakların ortadan kaldırılması demektir.²⁹ Aynı zamanda burjuvazinin tümü de iktidarın nasyonal sosyalistlere bırakma arzusunun paylaşmıyordu. «Faşizmin hazırlanmasında burjuva partilerinin rolü, onların kendilerini faşist partinin elemanları durumuna getirmeleri biçiminde olmuyor, parlamentonun ve bizzat kendilerinin gücünü ve etkinliğini azaltmakla ve kendileri için verdikleri hükmü uygulayacak bir faşist partinin oluşmasına ortam sağlamakla gerçekleşiyor.»³⁰ Orta burjuva partileriyle nasyonal sosyalistlerin kuracağı bir koalisyon yoluyla faşist hareketi dizginlemek düşüncesi de, Thalheimer'e göre, saf bir hayale dayanıyor. Eğer orta partiler faşistlere «iktidar mekanizmasına sızma» olanağı verselerdi «orta partiler hiçbir zaman faşistlerin onları duvara yapıştırıp kendi diktatörlüklerini kurmalarını —ki bunu orta partiler şimdi bile kabul etmek istemiyorlar— önleyemezlerdi. Bu orta partiler burjuva sınıfı değil, onların siyasal temsilcisidir. Burjuva sınıfı sık sık siyasal temsilcilerini feda etmiştir.»³¹ Faşizme doğru giden gelişmeyi önleyebilecek tek karşıt güç, bölünmesini yenemediği takdirde aciz kalan, örgütlenmiş işçi hareketiydi.

Cumhuriyetin son evresinin tarihsel gelişimi bu vargıları yalanlamadı. Bu gelişimin analizinde Thalheimer, ikinci Brüning hükümetini «Hugenberg-Hitler 'milli hükümeti' için bir yer tutucu», Papen hükümetini «faşist darbenin kesin hazırlanışı kabinesi» olarak niteliyor.* Bu darbe, Prusya darbesiyle birlikte, Weimar Cumhuriyeti'nin idam mührünü basacaktı.³² Bundan sonra «reaksiyonun iki grubu arasındaki ayrılık», soylu-monarşistler ve faşistler arasındaki ayrılık da —ki bu ikisi daha birlikte çalışıyorlardı— su yüzüne çıkınca, Thalheimer'in yorumuna göre, bu anti-cumhuriyetçi güçler arasındaki savaş —NSDAP'nin 6 Kasım 1932'deki parlamento seçimlerinde gerilemesine karşı— yalnızca faşizme yol açabilirdi.³³ Schleicher hükümetinin oluşturulması, «Gevşekliğe ve Muhalefete evet» pahasına, parlamento içi ve dışı temelini elde etti, «yaptırım gücünün bağımsızlaştırılması yolunda ilerleme» getirdi ve (işçi sınıfı ortaya karşıt bir güç koyamadığı için) yaptırım gücü ve faşist parti arasında bir anlaşmayı sağladı. Bu anlaşma ortaya faşist diktatörlüğün temelini çıkardı.»³⁴ 30 Ocak 1933* ve sonraki olaylar da Thalheimer'e şaşırtıcı gelmiyor. «İktidarın ele geçirilmesi» nden sonra formüle ettiği yerleşmiş diktatörlüğün gelişmesi hakkındaki vargısı da doğru görünüyor. «Eğer işçiler, faşist diktatörlüğün, uğraşmak zorunda olduğu ekonomik güçlüklerin yanında kendiliğinden gerileyeceğine güvenselerdi, çok yanlış olurdu.»³⁵ O zamanlar Alman Sosyalist Partisinde yaygın olan, herşeyin işçi örgütlerinin korunabilmesine bağlı olduğu ve buna her zaman için olanak bulunduğu, işin Almanya'da «İtalya'da olduğu denli kötü yürümeyeceği» görüşüne Thalheimer çok sert karşı çıkıyor: «...burada yoketme seferi daha sağlam ve çabuk yürümek zorunda, bunun sonucu olarak ta terör daha kanlı olacak, kurbanlar İtalya'dakinden daha fazla olacak. Almanya gibi bir sanayi ülkesinde faşizm, yalnız eksiksiz çalıştığı takdirde iktidarı tutabilir.»³⁶

IV

Thalheimer'in Hermann-Müller hükümeti devrildiği sıralarda

* Hugenberg; Alman Milliyetçi Partisi başkanı. Hitler'in ilk kabinesinde bakanlık yaptı. F. von Papen, H. Brüning'den sonraki başbakan. Sabık başbakanla aynı partide. Kabinesi, «Baronlar kabinesi» denilen, «partilerüstü anlayışta» (!), Nazi destekçilerinden oluşuyordu. Oportunist oluşuyla tanınmıştır.

* Hitler'in başbakan olarak atanıldığı tarih.

faşist devlet darbesinin «belki bir yıllık süre»³⁷ içinde gerçekleşeceğini söylediğini biliyoruz; dünya ekonomik bunalımı döneminde, ekonomik tezlerinin bazı marksist olmayan bilim adamlarınkilere yenildiğini de. Ama Thalheimer'in, en azından, büyük koalisyon döneminden beri Almanya'nın iç politikasının gelişmelerinin görünümünü en tutarlı bir biçimde incelemiş ve açıklamış olmasındaki üstünlüğünden kuşku duyamayız. Aynı zamanda faşistleştirme süreci için ortaya attığı teorik model de eleştirebilir. Thalheimer'in parlamenter demokratik sistemdeki gelişmiş kapitalist toplum için ortaya koyduğu faşizm teorisinin ayırdedici koşulları şunlardır: birbirlerine karşı uzlaşmaz bir cephe almış iki büyük sınıfın, yani sürekli iktidara yeterli gücü kalmayan büyük burjuvazi ile iktidarı almaya gücü henüz yeterli olmayan işçi sınıfının siyasal güçlerinin belirlediği bir ortam, faşistleştirme sürecindeki orta ve küçük burjuvazinin siyasal ağırlık ve eğilimlerinin, yukarıda anılan ortamda sosyo-ekonomik olarak belirlenen çeşitlilikleri ve «toplam oranları». Siyasal-toplumsal gelişimin bu modelinde sınıfların yerini bulduğu, sosyo-ekonomik çelişkiler ve ekonomik yeniden-üretim, genel hakimiyetin öğelerinin ayrılması,* burjuva toplumu karakterize eden koşullar olarak, prensipte veri kabul ediliyor. Değişken olarak ta, toplumsal sınıf ve tabakaların «sınıfların toplam oranı» ile de değişen ve kesintili olarak genel güçlerin organizasyonuna ve fonksiyonuna değişiklikler getiren karşılıklı siyasal durumları alınıyor. Bu model, belirleyici karakteri yalnızca iddia edilen verilerle, modelin değişken bölümlerini zorunlu bir teorik bağları bulunması gerekmeyen yapısal belirtiler olarak kaldıkları sürece biçimsel olmak zorundadır. Bundan başka emperyalizmin dünya çapındaki çöküşünün evrensel ilişkisinden soyutlandığı için de gerçeğe uymuyor denebilir. Thalheimer'in sisteminin, kavramlarını aldığı, Marx'ın Bonapartizm analizi, bundan farklı olarak, burjuva toplumunun belirli aşamalarının evrensel gelişiminin teorik bir modelini çıkarmak iddiasından uzaktı. Marx, siyasal gelişimin ilkel siyasal kategorilerle açıklanmasının sınırlılığı nedeniyle, formüllerinin geçiciliğinden emindi,* —Engels de sınırlılığı bu çalışmaların yanlış kaynağı olarak nitelmiştir.—³⁸ ki gerekçelerini «Fransa'da İç Savaş» yazısı sırasında, 1850 başlarında başladığı konjektür analizlerinin sonuçlarına dayanarak sınırlamıştır.³⁹ Kuşku yok ki, Marx analizini zamanın toplumsal yapı değişmelerinin teorisi olarak anlamamıştı. Thalheimer ise, Marx'ın burada üzerlerinde çalıştığı siyasal kategorilerin toplumsal ilişkilerini değişmez varsayıyor ve onları, benzetmelerle, gelişmiş burjuva toplumunun faşistleştirilmesi süreçlerine uyguluyor; marksist toplumsal teorik eklentilere tamamen ters düşen bir yöntem. Marx, bildiği gibi, «bilimsel doğru yöntem» olarak toplumsal yeniden-üretim basit kategorilerinden hareket etmişti. Örneğin: «İş, işbölümü, gereksinme, değişim değeri, devlete kadar çıkma...»⁴⁰ Sınıfların fonksiyonlarının belirli kabul edilerek mutlaklaştırılması, hemen hemen bazı belirlemelerin gerçek dışı sayılması kavramına giriyor. Bu belirlemelerin «toparlanması» daha çok toplumsal bütünlüğün düşünsel yeniden-üretiminde yapıyor: «Sınıflar... boş bir söz, eğer onları oluşturan elemanlarını tanımsam. Örneğin: ücretli iş, sermaye... değişim, işbölümü, ...değer.»⁴¹ Thalheimer'in faşistleştirme süreci teorisinin, bu kategoriler çok iyi tanımlanarak ortaya

* Thalheimer'in faşizm teorisindeki özel yan: Burjuvazinin siyasal ve sosyal iktidarları ayrımı. Bilindiği gibi Thalheimer, faşizmi burjuvazinin siyasal iktidarını feda ederek sosyal iktidarını devam ettirmesi olarak tanımlıyor.

* Yazarların Marx'ı ele alış tarzlarına ve 18 Brumaire'de vardığı sonuçları yorumlayışlarına katılmıyoruz. Marx'ın bu eserinin, tüm bilim adamlarınca —burjuva bilimcileri dahil— örnek bir tarih incelemesi olarak kabul edildiğini belirtelim. Zaten Marksizm'in büyük ustalarından formül çıkarmak, onları böyle «kullanmak» kadar zararlı sonuçlar doğuran bir şey olamaz. Marx, bu eserinde son derece karmaşık bir tarih döneminin nasıl ele alınacağını ve bir tarihi dönemin ekonomik - politik - ideolojik yapılarının hiyerarşik etkilerinin karşılıklı belirlemeleri içinde nasıl yorumlanacağını göstermiştir. Kuşkusuz Marx'da, «bütün geçiş dönemleri böyle olacaktır» diye bir iddia da söz konusu değildir. Aynı şekilde Thalheimer de Marx'ı yanlış ele alıyor. Kanımızca, 1850'ler Fransası'ndaki tarihi biçimleri —yazarların da belirttiği gibi— mutlak kategoriler olarak değerlendirmiyor. Ayrıca Marx'ın, yeniliğe uğramış bir proletarya hareketinden sonra, o dönemde görece güçsüz burjuva-

atıldığından hiçbir kuşumuz olmasa bile, bunların onun gelişim modelinde dışsal kaldıkları konusunda ufak bir kuşuya hakkımız var. Bu sonuç, yalnızca bir faşistleşme sürecinin başlangıç noktası olabileceği değişik sosyo-ekonomik durumların kural olarak benzer sayılıp teşhis edilmesinden veya teorisinde dünya ekonomik bunalımının teorik açık bir yeri olmaması* olgusundan açığa çıkmıyor. Bu, daha çok, teorisindeki iki ayırıcı kategorinin, işçi sınıfının iktidarı almaya «henüz yeterli olmaması» ve büyük burjuvazinin siyasal iktidar için «artık yeterli olmaması» kategorilerinin tüm toplumsal yeniden-üretim sürecinin özgül bir biçimden teorik olarak çıkarılmış olmaları ve bundan dolayı yalnızca ampirik bir **ex post facto** vargı sayılabilmeleri.

zinin çeşitli kesimleri arasındaki iktidar mücadelesinin özel şartlarında oluşan biçimleri tesbit etmesine karşılık Thalheimer, bu özel tarihl şartları hesaba katmayan basit benzetmelerle yetiniyor gibi.

* Gerçekten de Thalheimer'de böyle bir unsurun yeri farkedilmiyor. Bizce nedeni Marx'ın modelini mutlak biçimler gibi ele almasından doğuyor. Marx, o dönemin Fransa-sını genel kapitalist dünyadan soyutlayarak ele alabilirdi, çünkü o dönemde 1930'ların çok yoğun ilişkiler içindeki kapitalist dünyası henüz oluşum halindeydi. Oysa 1930'lar tüm dünyayı sarsan bir Ekim Devrimi olgusunun varlığında kapitalist sistemin tarihindeki en büyük kriz etkilerini her yanda duyurduğu bir dönemdi.

Birikim 6 / 38

¹ Bunun yanında Otto Bauer ve Leo Troçki'nin v.b... yapıtlarını sayabiliriz. Oto Bauer, **Sınıf Savaşının Dengesi**, Savaş 2'den, Viyana 1924, s. 57, **İki Dünya Savaşı Arasında Dünya Ekonomisinin, Demokrasinin ve Sosyalizmin Krizi**, Bratislava, 1936.

Lev Davydovic Troçki, **Avusturya Krizi, Sosyal Demokrasi ve Komünizm**, Viyana, 1929. **Nasyonal Sosyalizm Nasıl Yenilecek? Faşizme Karşı İşçi Birliği Cephesi**, Berlin, 1932.

² Bu yorumlar dağınık olarak değişik politik gazete ve dergilerden alınma ve küçük bir bölümü de Thalheimer'in politik yandaşlarına ait, burada bırakabileceğimiz bir ayrıntı. Teorik modelin önemli öğretici yazıları 1928'de toplanıp 1930'da Berlin'de **Akıma Karşı** dergisinde yayımlandığı ve bir bölümü K.H. Tjaden'in **Alman Komünist Partisi Muhalefetinin Yapısı ve İşlevi**'nde yine basıldı. Weimar Cumhuriyeti döneminde Alman komünizminde oluşan bir sağ muhalefetin örgütsel-sosyolojik incelemesi. Meisenheim 1964, II. s. 55 (Burada August Thalmer'in politik eylemlerinin gelişmesinin anlatılışı var.)

³ «4.7.1928 bildirisi», **İşçi Politikası**, Leipzig, 1930, 291 (14.12).

⁴ **Akıma Karşı**, 1929, 43, s. 7 ve 10, s. 3.

⁵ a.g.e. 20, s. 1.

⁶ a.g.e. 1930, s. 211

⁷ a.g.e. s. 467

⁸ a.g.e. s. 552.

⁹ a.g.e. 1931, s. 107.

¹⁰ a.g.e. 1932, s. 47.

¹¹ a.g.e. s. 179.

¹² «Hükümet darbesi - seçimleri, Faşizm ve Devrimci Çözüm Yolu», Berlin 1932, s. 14.

¹³ Karl Marx, **Fransa'da İç Savaş, 1848-1850, Louis Bonapart'ın 18 Brumaire'i** s. 268.

¹⁴ A. Thalheimer, «Faşizm Üzerine, 1930», **Akıma Karşı**, s. 32, 48, 66

¹⁵ Marx, **Louis Bonapart'ın 18 Brumaire'i**.

¹⁶ **Akıma Karşı**, 1930, s. 66.

¹⁷ a.g.e.

¹⁸ a.g.e. s. 32

¹⁹ a.g.e. s. 67

²⁰ Marx, **Fransa'da İç Savaş**, s. 921.

²¹ **Akıma Karşı**, 1930, s. 48.

²² a.g.e. s. 49.

²³ Bunun için özellikle: Anonim (A. Thalheimer?), «Jena ve Leipzig arasında», **Enternasyonal'den**, Berlin 1923, sayı 2, s. 33.

²⁴ a.g.e. s. 37.

²⁵ a.g.e. s. 37.

²⁶ **Akıma Karşı** 1929, 10, s. 2 ve bu sayıdaki diğer politik analizler.

²⁷ a.g.e. 1930, s. 263.

²⁸ a.g.e. s. 467

²⁹ a.g.e. s. 263

³⁰ a.g.e. 1929, 16, s. 4 ve 1930, s. 264.

³¹ a.g.e. 1931, s. 100.

³² a.g.e. s. 258; **Akıma Karşı** 1932, s. 131, 179, 203.

³³ a.g.e. s. 203 251, 275.

³⁴ a.g.e. s. 300.

³⁵ a.g.e. 1933, s. 25.

³⁶ a.g.e. 1933, s. 37.

³⁷ a.g.e. 1930, s. 285 yine yayınlanan bir broşür.

³⁸ Friedrich Engels, **Fransa'da İç Savaş'ın** 1895 baskısına giriş.

³⁹ a.g.e.

⁴⁰ Marx, **Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkı**, s. 793, s. 819.

⁴¹ a.g.e. s. 818.

BEKLENEN
KİTAP

stefanos yerasimos

AZGELİŞMİŞLİK SÜRECİNDE TÜRKİYE

PK. 966 Karaköy/İST

2-TANZİMATTAN I.DÜNYA SAVAŞINA 40 lira
I-BİZANSTAN TANZİMATI 35 lira

ÖZLEM YAYINLARI